

Anna Stawecka

"Psychologia twórczości plastycznej", Stanisław Leon Popek, Kraków 2010 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 21,
193-198

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Stanisław Leon Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010, ss. 490

„Twórczość plastyczna to proces dokonywania zmiany, przetwarzania i wytwarzania form wizualnych (na płaszczyźnie i w przestrzeni), nadawania tym nieznanym dotąd i oryginalnym formom wizualnym nowych jakości ideowych (mentalnych), wyrażających się wartościami pozamaterialnymi (ideowymi, etycznymi) i stanowiących względne wartości materialne”, tak oto definiuje twórczość plastyczną we wstępie do książki *Psychologia twórczości plastycznej* autor Stanisław Leon Popek (s. 11). Dziedzina, która stanowi przedmiot jego uwagi jest formą działalności człowieka towarzyszącą mu od czasów prehistorycznych. Ludzie nie tylko pokonują codzienne trudności, pracują, ale potrzebują też „czegoś więcej”. Twórczość plastyczna, wraz z twórczością literacką, muzyczną i innymi, zaliczana jest do twórczości artystycznej. Stanowi ona, obok twórczości naukowej i technicznej, jeden z bardziej znaczących rodzajów twórczości. To czynność psychiczna uzewnętrzniająca się w działaniu, którego efektem są dzieła mające w jej przypadku postać materialną. Twórczość plastyczna jest działalnością typowo ludzką, podejmowaną z uwagi na chęć lub potrzebę poznawania, przeżywania albo przekształcania świata¹. Warto podkreślić, że obrazowanie wizualne jest jedną z najczęstszych form wypowiedzi człowieka, zwłaszcza w okresie dzieciństwa, umożliwiającą mu wyrażanie wiedzy, uczuć oraz ustosunkowań do świata fizycznego i społecznego, a także dającą ujście wyobraźni i intuicji².

Aktywność twórcza w dziedzinie rysunku, malarstwa, grafiki, rzeźby, architektury, sztuki użytkowej, np. tkactwa, ceramiki, snycerstwa, może zainteresować nie tylko artystów, historyków i teoretyków sztuki, których ta sfera niejako zawodowo bezpośrednio dotyczy. Pośrednio, nie za-

¹ H. Hohensee-Ciszewska, *ABC wiedzy o plastyce*, Warszawa 1988, s. 102.

² S. Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Lublin 2001, s. 42.

wsze świadomie, styka się z nią na co dzień każdy poprzez architekturę, urbanistykę, wzornictwo przemysłowe, modę, reklamy, plakaty, film, teatr itp. Należy zauważyć, że opisywany rodzaj twórczości zajmuje ważne miejsce w procesie kształcenia i wychowania. Między innymi za jej pośrednictwem możliwa jest realizacja bardzo intensywnej w okresie dzieciństwa potrzeby rozwojowej, jaką jest potrzeba tworzenia. Z kolei na podstawie analizy wytworów dzieci można dokonywać diagnozy stanu ich wszechstronnego rozwoju oraz stymulować go. Dotyczy to zwłaszcza rozwoju osobowości, co również stanowi główny cel edukacji. Twórczość plastyczna jako jedna z nielicznych form aktywności pozwala na rozwijanie sprawności manualnej, zainteresowań i procesów poznawczych, m.in. może wspomagać rozwijanie spostrzegawczości, umiejętność obserwacji, uwagi, pamięci, wyobraźni i myślenia twórczego. Ze względu na te problemy książka Stanisława Popka może znaleźć odbiorców wśród psychologów praktyków oraz nauczycieli, zwłaszcza prowadzących zajęcia plastyczne. Wiele cennych informacji odkryją w niej również psycholodzy zajmujący się naukowo twórczością plastyczną, którzy poza zasugerowanymi już problemami, przede wszystkim interesują się pochodzeniem twórczości, jej uwarunkowaniami społecznymi i osobowościowymi oraz różnicami indywidualnymi, rzutującymi na efekty procesu twórczego, jakimi są dzieła sztuki realizowane przez dorosłych artystów oraz wytwory plastyczne dzieci i młodzieży³.

Profesor Stanisław L. Poppek potrafi w niezwykle sposób zauważać i badać problemy z zakresu psychologii twórczości plastycznej. Lektura jego książki pozwala dostrzec ogromną wiedzę autora popartą studiami literatury przedmiotu i własnymi, wieloletnimi badaniami empirycznymi. Autor w zajmujący sposób ukazuje interesujące go zagadnienia. Zgłębiając je, czyni to wyłącznie z wewnętrznych pobudek, z chęci ich poznania, zrozumienia i podzielenia się wiedzą z czytelnikami. Poruszane problemy przedstawia z różnych perspektyw, przybliżając odbiorcom, wśród których mogą znaleźć się, co już zasugerowano, artyści, historycy sztuki, psycholodzy oraz nauczyciele, obraz złożonego zjawiska, jakim jest twórczość plastyczna.

Licząca 460 stron tekstu książka oprócz doznań intelektualnych wzbudza też pozytywne wrażenia estetyczne, ponieważ została niezwykle starannie opracowana graficznie. Okładkę zdobi intrygujący obraz będący dziełem profesora Artura Popka – syna autora, natomiast wewnątrz czytelnik może znaleźć bogaty materiał ilustracyjny liczący 70 barwnych reprodukcji, który stanowi

³ S. Poppek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków 2010, s. 460.

znakomite uzupełnienie tekstu. Jest to pozycja, która w literaturze polskiej i światowej w wyjątkowy sposób prezentuje wielostronnie zagadnienia z kręgu psychologii twórczości, m.in. największe po II wojnie światowej badania empiryczne w tym zakresie. Warto również podkreślić, że autor wnosi do dziedziny, której dotyczy książka, wiele nowych elementów. Układ treści jest przemyślany i ujęty w trzy części.

Część pierwsza poświęcona została twórczości profesjonalnej. Stanisław L. Popek najpierw przedstawia plastykę, jako dziedzinę twórczości. Następnie szeroko omawia osobowościowe uwarunkowania twórczości plastycznej na podstawie analizy różnych teorii psychologicznych, stanowiących główne nurty psychologii XX wieku, pokazując jednocześnie ograniczoność każdej z nich. W świetle jego poglądów ani teoria psychopatologiczna, poznawcza, ani psychologia humanistyczna, psychoanaliza, behawioryzm, czy najszersza z nich teoria interakcyjna nie są w stanie wyjaśnić wszystkich aspektów związanych z twórczością. Autor wyraża bowiem przekonanie, że gdyby tak się stało, to doszłoby do zahamowania nauki. Ta zaś będzie rozwijała się tak długo, jak długo będzie odpowiadała na pytania, których my jeszcze dzisiaj nie znamy, zatem do końca istnienia człowieka i świata. Dla poparcia opisywanych teorii uczoney podaje przykłady wybitnych intelektualistów, począwszy od wczesnego renesansu, aż po czasy współczesne, którzy odcisnęli ślad w historii sztuki, m.in. Leonarda da Vinci, Stanisława Wyspiańskiego, Leona Chwistka, Witkacego. Przekornie obok nich prezentuje Nikifora i innych prymitywistów, obrazując w ten sposób, że nurt intelektualny nie jest uniwersalny, ponieważ osiągnięcia twórcze uznane w XX wieku mają również ludzie wykazujący pod tym względem pewne deficyty. W ten sposób autor udowadnia, że teorie intelektualne, które proponują inteligencję, nie są w stanie w pełni wyjaśnić zjawiska twórczości, ponieważ wyczerpują tylko pewien kraniec tego zjawiska.

W książce Stanisław L. Popek pokazuje, że osobowość twórcza nie jest jednolita, można bowiem wyodrębnić wiele typów osobowości, które warunkują różne przejawy procesu twórczego. W związku z tym wychodzi z założenia, że tworzenie jednolitej koncepcji na nic się zdaje, dlatego że pomija się w ten sposób wiele typów postaw twórczych, które nie są np. typami poznawczymi, intelektualnymi, ale typami wizualnymi, wyobrażeniowymi, intuicyjnymi, emocjonalnymi itd., tzn., że te procesy u pewnych dorosłych lub u dzieci przeważają. Autor dostrzega, że każda nowa konfiguracja cech powoduje pojawienie się specyficznych warunków, które sprzyjają tworzeniu oryginalnych dzieł. W zakończeniu części pierwszej uczoney prezentuje własny, hipotetyczny model osobowości twórczej.

W części drugiej autor przedstawia zagadnienia dotyczące twórczości plastycznej dzieci i młodzieży, zaliczanej do twórczości egalitarnej. Przybliży rys historyczny badań w tym zakresie oraz porusza problemy dotyczące okresów i faz rozwoju tego rodzaju twórczości. Stanisław L. Popek dokonuje także prezentacji wyników własnych badań empirycznych poczynionych na podstawie analizy, m.in. 25 000 przypadków prac zbieranych przez 30 lat, poza tym w omawianej części książki podejmuje także zupełnie nowe problemy. Należy do nich zaliczyć zagadnienie kryzysu twórczości plastycznej w okresie fizjoplastyki. Autor ukazuje je nie na zasadzie wzmianek lub obserwacji, jak zazwyczaj czynią to inni uczeni, ale na podstawie wnikliwych badań tego zjawiska. Uzyskane w następstwie przeprowadzenia eksperymentu dotyczącego przewyciężenia kryzysu twórczości plastycznej wyniki pokazują, że pokonanie go jest możliwe, choć żaden zabieg czy dydaktyka nie jest w stanie przewyciężyć wszystkiego.

Profesor w analizowanej części szeroko omawia zalety dziecięcej twórczości, i podkreśla jej doniosłą rolę w procesie wychowania, m.in. pisze: „Wychowanie przez twórczość plastyczną jest procesem zarówno indywidualizacji człowieka, jak i jego społecznej integracji. Tej olbrzymiej szansy nie można roztrwonić i zmarnować, jest ona potrzebą, a jednocześnie skutkiem wychowania przez sztukę” (s. 344).

Część trzecia książki dotyczy funkcji plastyki w życiu człowieka. Swoje rozważania uczony rozpoczyna od przybliżenia czytelnikowi funkcji rozwojowo-edukacyjnych twórczości plastycznej. Pokazuje także, że słynna teoria wychowania przez sztukę i założenia wysuwane przez Herberta Read, Bogdana Suchodolskiego oraz Irenę Wojnar nie ziściły się. Wyjaśnia, że stało się tak, m.in. ponieważ plastyka zmieniła się i odwróciła od idei piękna, w kierunku antyestetyki i brzydoty. Tym samym zaczęła działać odrzucająco na odbiorców, powodując mniejsze zainteresowanie tą dziedziną. Wielu ludzi nie akceptuje współczesnej twórczości plastycznej, mimo że dużo uwagi poświęcają jej środki masowego przekazu i krytycy sztuki, powstają nowoczesne galerie. To samo zjawisko, wyjątkowe na przestrzeni dziejów, można zaobserwować też na gruncie innych dziedzin sztuki, zwłaszcza literatury i muzyki. Problem powinien zainteresować nie tylko historyków sztuki i estetyków, lecz także psychologów.

Stanisław L. Popek zwraca uwagę na walory projekcyjne twórczości plastycznej oraz jej zastosowanie w psychoterapii, choć zauważa również pewne ograniczenia w tym zakresie. Zdecydowanie podkreśla wartość twórczości spontanicznej w poznawaniu psychiki człowieka, w której znaczącą rolę odgrywa ekspresja swobodna motywowana wewnątrznie. Autor przybliży historię projekcji jako metody badań psychologicznych oraz prezentuje wybrane testy

projekcyjne i charakteryzuje odgrywającą w nich kluczową rolę projekcję twórczą. Zaznacza też, że materiał projekcyjny w postaci wytworów jest wartościowy w poznawaniu osobowości ich autora tylko wtedy, gdy jest autentyczny, co łączy się z indywidualnością, samodzielnością jego wykonania, spontanicznością, która może pojawiać się z pobudek wewnętrznych lub być inspirowana przez słabo zakłócający bodziec, np. muzykę, poezję itp. Profesor podkreśla, że najwyższą wartość projekcyjną, z uwagi na przedstawione już właściwości, posiadają wytwory dzieci w okresie ideoplastyki, trwającym od trzeciego do jedenastego roku życia. Dzieje się tak, z uwagi na fakt, że tylko w tym czasie ma miejsce autentyczna ekspresja naturalna. Autor, mimo że nie neguje wartości projekcyjnych technik rysunkowych, na których głównie opierają się powszechnie stosowane testy projekcyjne, to jednak podkreśla konieczność zwrócenia uwagi badaczy na inne formy wypowiedzi plastycznej w poznawaniu psychiki człowieka. Swoje spostrzeżenia motywuje tym, że po szóstym roku życia dzieci bardziej preferują techniki malarskie niż techniki rysunkowe, które dominują w wieku przedszkolnym.

Na uwagę zasługuje propozycja autora, aby interpretacja wytworów dokonywana była w duchu koncepcji poznawczych, kładących nacisk „na stany przedświadome procesów poznawczych, ukryte informacje zmysłowe i treści pamięciowe, myślenie intuicyjne itp.” (s. 416). Takie nowatorskie podejście jest szansą dla rozwoju technik służących poznawaniu osobowości, w tym technik projekcyjnych opartych na analizie wytworów plastycznych, a także może stanowić podstawę „programu wychodzenia ze stagnacji i fiksacji podporządkowanej jedynie podejściu psychodynamicznemu, a także bazowaniu na uproszczonej wypowiedzi rysunkowej, obudowanej algorytmiczną instrukcją” (s. 417).

Stanisław L. Poppek dostrzega również potrzebę dokonania uporządkowania wiedzy teoretycznej i praktycznej w zakresie arteterapii przez plastykę oraz kładzie nacisk na odpowiednie przygotowanie osób – psychologów i pedagogów, zajmujących się tym sposobem oddziaływania na człowieka. Podkreśla też, że zalety wspomnianej formy terapii są coraz bardziej doceniane i stosowane w leczeniu nerwicy, depresji i psychopatii.

Złożone problemy wchodzące w zakres twórczości plastycznej, których opracowania podjął się w niezwykły, jak do tej pory, w polskiej literaturze naukowej sposób Stanisław L. Poppek, są mu szczególnie bliskie. On sam, oprócz tego, że zajmuje się naukowo psychologią różnic indywidualnych, psychologią zdolności i z wielką pasją zgłębia tajniki psychologii twórczości i sztuki, to jest aktywnym artystą malarzem, poetą i pisarzem. Jego dokonania twórcze oraz

zasługi na polu kultury zostały uhonorowane wieloma nagrodami i odznaczeniami, m.in. Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim orderu Odrodzenia Polski, medalem Za Zasługi dla UMCS, medalem Zasłużonego Działacza Kultury oraz Złotym Wawrzynem Literackim. Ogromny dorobek naukowy i artystyczny profesora Stanisława L. Popka, pokazuje, że problemy twórczości i twórców są mu znane z autopsji. Dotyczy to twórczości profesjonalnej, zwanej też elitarną, która jest jego udziałem i pozwala mu na świetną orientację w problemach artystów oraz ich środowiska. Autor posiada także wieloletnie doświadczenie w pracy pedagogicznej z dziećmi i młodzieżą, z którymi prowadził zajęcia plastyczne oraz których twórczość, zaliczaną do tzw. twórczości egalitarnej, aktywnie bada naukowo.

Anna Stawecka (Kielce)